

מעשה ברבי ינאי ובכנתא דפירי

מעשה מובא בגמרא במסכת יבמות (צג.): רבי ינאי הוה ליה אריסא דהוה מייתי ליה כנתא דפירי כל מעלי שבתא [- אריס שהיה מביא לו כלי מלא פרות בכל ערב שבת]. ההוא יומא נגה ליה ולא אתא [- באותו יום איחר ולא בא], שקל עישר מפירי דביתיה עלייהו [- לקח ועישר מפירות ביתו על הפירות שיביא האריס אחר כך].

אתא לקמיה דרבי חייא [- לשאול אם עשה כדון]. אמר ליה, שפיר עבדת. דתניא, "למען תלמד ליראה את ה' אלקיך כל הימים" (דברים יד כג) - אלו שבתות ומימים טובים. למאי הלכתא? אילימא לעשורי ומיכל [- שמותר לעשר בשבת ויו"ט], איצטריך קרא למישרי טלטול דרבנן?! [- הלא אין כל איסור דאורייתא לעשר בשבת ואין צורך בפסוק ללמדנו זאת]. אלא לאו כי האי גוונא [- שמותר לעשר על מה שלא בא לעולם ועתיד לבוא, לצורך עונג שבת].

אמר ליה, והא אקריון בחלמא [- באותו ליל שבת] 'קנה רצוץ', מאי לאו הכי קאמרי לי "הנה בטחת לך על משענת הקנה הרצוץ" (מלכים ב' יח כא) [- ולא עשית כדון]. [אמר לו רבי ינאי:] לא, הכי קאמרי לך "קנה רצוץ לא ישבור..." (ישעיה נב ג) [וסוף הפסוק: "לאמת יוציא משפט", דהיינו שעשית כדון], ע"כ המעשה המובא בגמרא.

ספק רבי בונם אחי הגרעק"א כשהמעשה קנין בער"ש והחלות בשבת

והנה במשנה במסכת ביצה (לו:): שנינו: כל שחייבין עליו משום שבות משום רשות משום מצוה בשבת, חייבין עליו ביום טוב... ואלו הן משום מצוה, לא מקדישין ולא מעריכין ולא מחרימין... ובגמרא (לו:). מבואר שטעם כל אלו הדברים גזירה משום מקח וממכר. וכתב רש"י (ד"ה משום): דלמקח וממכר דמו, שמוציא מרשותו לרשות הקדש. ומקח וממכר אסון מן המקרה, דכתיב "ממצוא חפצך ודבר דבר" (ישעיה נח). אי נמי מקח וממכר אתי לידי כתיבת שטרי מכירה. ואם תאמר, הויא ליה גזירה לגזירה [- שאין מקדישים וכו'] גזירה משום מקח וממכר, ומקח וממכר עצמו גזירה שמא יכתוב שטרי מכירה], כולה חדא גזירה היא, עכ"ל. ונפסק בן להלכה ברמב"ם (שבת פכ"ג הי"ב): וכן אסור לקנות ולמכור ולשכור ולהשכיר, גזירה שמא יכתוב.

ורבי עקיבא איגר (ח"א סימן קנט) בתשובה מביא את ספיקו של אחיו רבי בונם גאב"ד ק"ק מטרסדורף בדין זה שאין קונים בשבת, מה הדין באופן שמכר לו חפץ בערב שבת במשיכה או בכסף ואמר לו שיקנה רק למחר, שרק בשבת נגמר הקנין. וכן יש לדון באופן שמחר לו בערב שבת ב'מעכשיו' אלא שתלה חלות הקנין בתנאי שיעשה כך וכך, האם מותר לקיים התנאי בשבת, באופן שעל ידי זה יתקיים התנאי למפרע בערב שבת. ורצה רבי בונם לצדד שיהיה הדבר מותר, הן בנידון הראשון שכלל אינו עושה מעשה בשבת רק מעצמו נגמר הקנין, והן בנידון השני שאמנם עושה מעשה אך המעשה הוא רק קיום התנאי ואילו המכר עצמו נגמר למפרע כבר בערב שבת. ומאידך, יש לומר שבשניהם יהיה הדבר אסור, בראשון מחמת שגמר הקנין בשבת, ובשני משום שעושה מעשה שגורם לגמור הקנין. או שנידון אחד יהיה מותר והשני - אסור.

ובעיקר הנידון מעלה האבני נזר (או"ח נא אות א) מה שטען בשאלתו השואל שם רבי רפאל זאב ראש מתיבתא בורשה, מה נסתפק רבי בונם, הלא בכל המלאכות מצינו שמותר לפעולם בערב שבת מבעוד יום אף שהמלאכה תיעשה בשבת, ומהיכי תיתי שבמקח וממכר יהיה הדין שונה. וביאר לו האבני נזר, כי חילוק גדול יש בין הדברים. בכל המלאכות המלאכה נעשית מאליה בשבת ואינה צריכה עוד את היחס לאדם, ואפילו אם מת האדם טרם נעשתה המלאכה - המלאכה תיעשה אף בלעדיו. שונה מכך קנין, שהקנין בשבת נעשה מחמת האדם, ואם מת או מכר לאחר, בטל הקנין הראשון. וכיון שהקנין נעשה מכח האדם בשבת, שפיר יש לומר שחשוב הדבר שהוא עושה הקנין בשבת, ואף שלא עשה מעשה בפועל, מכל מקום כיון שמחמתו נעשה מעשה הקנין חשוב כעושה מעשה [כפי שמצאנו ש'מימר חשיב מעשה' שכיון שבדיבורו נעשה מעשה חשוב לעושה מעשה].

ראיית רעק"א מכח קושיית השאגת אריה בקידושי האשה המותקנת לכה"ג ביו"כ

כדי לפשוט את ספקו של אחיו מעלה רבי עקיבא איגר ומביא את סוגיית הגמרא במסכת יומא (יג:). שם מאריכה הגמרא ומבארת כיצד נוהגים עם הכהן הגדול ביום כיפור, כך שמחד גיסא מכינים לו אשה אחרת שמא תמות אשתו, ומאידך - אין חסרון של "וכפר בעדו ובעד ביתו" ולא בעד שני בתים. ומסיקה הגמרא שמקדש את שתיהן ואחר כך מגרש את שתיהן ולאחת מתנה את גירושיה אם לא תמות חברתה, והשניה מגרשה על מנת שיכנס לבית הכנסת. ואזי, אם מתה אחת השניה קיימת, ואם לא מתו שתיהן, הרי בעלת התנאי 'אם לא תמות חברתך' נתקיים תנאה והיא מגורשת. ומוסיפה הגמרא שהחשש שעדיין נשאר הוא שמא תמות השניה באמצע העבודה ואז נמצא שעשה את עבודתו עד אותו זמן בשני בתים, ולכן כשרואה שעומדת היא למות ימהר ויכנס לבית הכנסת ובכך יתקיים תנאה ותתגרש ממנו למפרע ונמצא שאין לו אלא בית אחד.

והקשה השאגת אריה (סימן צג) לשם מה הוצרך הכהן לקדש את שתיהן ואחר כך לגרשם באופן הנזכר, הלא יכול מתחילה לקדש את האחת בתנאי שתמות חברתה, ואת אשתו יגרש על מנת שיכנס לבית הכנסת. ואזי אם רואה שעומדת למות ימהר ויכנס לבית הכנסת ויתקיים התנאי ותתגרש, ומי כשתמות יחולו קידושי השניה למפרע כיון שנתקדשה על מנת שתמות חברתה. ואם לא מתה לא יכנס לבית הכנסת וממילא לא תתגרש אשתו ולא יחולו קידושי השניה, ודי בכך.

עשיית

מקח

וממכר

בערב

שבת

שיחול

בשבת

יום רביעי ט סיון

יבמות דף צג

להצטרפות לקבלת החידוש

a8843414@gmail.com

וכתב רע"א שנראה ליישב קושייתו העצומה של השאגת אריה ובכך לפשוט גם את ספיקו של רבי בונם. וזאת כי עיקר הצעת השאגת אריה שלא יקדש את השניה אלא בתנאי שתמות אשתו - אינו יכול לעשות כן, כי הרי באופן זה יחולו הקידושים רק אחר מיתת אשתו ביום הכיפורים - ואסור משום שבות, ואף שאין שבות במקדש הלא באופן שאפשר בענין אחר עדיף טפי.

ומעתה נפשטו שני ספיקותיו של רבי בונם, כי מחד רואים אנו שקנין אף שעושהו בערב שבת כל שחלות הקנין נעשה בשבת - אסור משום שבות, ואם כן נפשט הספק הראשון. וגם הספק השני אם קיום תנאי יש בו משום שבות, נפשט מכה סוגיית הגמרא שם, כי בודאי אינו שבות, שהרי גם הצעת הגמרא שיקדש את שתיהן מערב שבת ובעת הצורך יכנס לבית הכנסת ויתקיים תנאו ותתגרש, ואם קיום תנאי יש בו משום שבות אם כן בכניסתו לבית הכנסת עובר על שבות זו, ומה לי שבות דגירושין או שבות דקידושים, ותחזור קושיית השאגת אריה מדוע לא העמידה הגמרא שמקדשה בתנאי שתמות חברתה - אלא על כרחך שבאופן שחלות הקנין הוא בערב שבת אף שמקיים התנאי בשבת, אין בו משום שבות, ולכן העדיפה הגמרא הצעה זו מהצעת השאגת אריה.

פשיטות הצמח דוד לספקות רבי בונם מנח המעשה דרבי ינאי

ובספר צמח דוד לרבי דוד רפפורט זצ"ל על שו"ת וגליון הש"ס לרע"א, כתב לפשוט ספקו של רבי בונם מהמעשה הנזכר ברבי ינאי, שהיה רבי ינאי מעשר על דבר שלא בא לעולם קודם שהביא האריס את הפירות. והרי חלות המעשר חל כשמביא האריס את הפירות בשבת, ואם כן יש לפשוט ממעשה זה את פסקו הראשון של רבי בונם, שכן מוכח להדיא שמותר לעשות מעשה בערב שבת אף בשחלות הקנין יהיה בשבת. ואמנם אפשר היה לדחות ולומר שרבי ינאי אמר שכשיבואו הפירות לידו יחול המעשר מעכשיו [ולמ"ד אדם מקנה דבר שלא בא לעולם, מהני גם כשאומר מעכשיו, יעויין שם הראיה], אלא שאם כן תהיה על כל פנים פשיטות לספק השני של רבי בונם, כי הלא אם כך עישר רבי ינאי את הפירות יקשה כיצד הותר לו לקבל הפירות מיד האריס, הרי מיד כשנטל את הפירות מיד האריס חל המעשר למפרע בערב שבת, ומוכח שמותר לגרום על ידי מעשה בשבת שיחול חלות קנין קודם השבת.

ובקהילות יעקב (נדריים סימן כו אות ב) הביא מה שציין בילדותו לפשוט ספק רבי עקיבא איגר ממעשה דרבי ינאי, שהרי מקנה דבר שלא בא לעולם אינו חל כלל עכשיו אלא רק כשיבוא לעולם, ואם כן היאך רשאי היה רבי ינאי לעשר את הפירות בערב שבת שיחול הקנין לכשיבואו הפירות דהיינו בשבת, ומוכח שמותר לעשות כן. אמנם כתב הקה"י שאפשר לדחות קצת ולומר דמיירי ששיער רבי ינאי שיבואו הפירות סמוך לחשיכה ממש באופן שלא יהיה פנאי לעשות כל ההפרשה אך מכל מקום לא יקדש עדיין היום ויחולו התרו"מ מבעוד יום. אך סייג דבריו שכל זה דחוק כי מכל מקום מאין היה בטוח שלא יביא לו משחשכה, אם לא שנאמר שהיה בעיר שלא עירבו בה ואם כן ודאי שלא יביא לו הפירות אחר שקידש היום.

והנה הצמח דוד כתב שאפשר להעמיד שרבי ינאי אמר בהפרשתו שיחולו התרו"מ 'מעכשיו', אמנם הקהילות יעקב כתב שבודאי מקנה דבר שלא בא לעולם אינו חל כלל עכשיו אלא רק כשיבוא לעולם, שהרי מטעם זה יכול לחזור בו כל זמן שלא באו לעולם כמבואר בגמרא בבבא מציעא (סז). והוסיף עוד שאפילו אם אומר מעכשיו כתבו התוספות בבבא מציעא (טז ד"ה קנוייה) שיכול לחזור בו. ואפילו לדעת הפוסקים שבאומר 'מעכשיו' אינו יכול לחזור בו אפילו בדבר שלא בא לעולם, מכל מקום מחדש הקה"י, שבודאי גם לדעתם אין הקנין נתפס מעכשיו, שהרי איך יתכן שיתפס הקנין על הדבר והוא אינו כלל בעלים באותה שעה על ממונו זה. אלא ביאור דעתם שאמירת 'מעכשיו' מועילה לאלם את מעשה הקנין כך שלא יוכל לחזור בו, אבל מכל מקום עצם חלות הקנין ודאי פשוט לכאורה שאינו חל אלא רק כשיבוא לעולם. וכך דקדק גם מדברי הריטב"א ביבמות שם.

הערות רבי מאיר אריק איך טלטל האריס את הפירות בשבת משום מוקצה והוצאה

גם רבי מאיר אריק הגיע למסקנא דומה למסקנת הקהילות יעקב בביאור חששו של רבי ינאי, אלא שהוא מוכיח כן מכיוון אחר. תחילה הוא תמה, כיון שחששו של רבי ינאי היה שמא יביא לו האריס את הפירות בשבת ולכן עישרם קודם לכן כדי שלא יעבור על איסור טלטול כמבואר בגמרא. אם כן האריס שלא ידע שיעשר כיצד יטלטל את הפירות ויביאם לו. וביותר לדעת הריטב"א שביאר שאכן רבי ינאי עישר את הפירות באופן שיחול המעשר רק לאחר שיביאם ליזו, אם כן באמת היו פירות אלו מוקצים ואיך יביאם האריס בשבת.

וכתב ליישב, שאפשר שכיון שלקחם הארוס בידו מערב שבת שוב מותר לטלטלם בשבת, ואמנם סברא זו מקורה בדברי התוספות, ונפסקה להלכה בשו"ע (סימן שח), אמנם נחלקו הפוסקים אם דין זה נכון בכל מוקצה או רק לענין כלי שמלאכתו לאיסור. ודעת האבן העוזר (סימן רסו) שאין היתר זה אלא בכלי שמלאכתו לאיסור, ואם כן לדעתו חזרה הקושיה למקומה.

ולכן מסיק הגר"מ אריק בטל תורה שאולי חששו של רבי ינאי היה שהאריס יביא את הפירות בין השמשות באופן שלא יהיה עוד פנאי לעשרם, אך טלטולו יהיה בהיתר כיון שעדיין לא קידש היום. ומביא הגר"מ אריה לדבר כי אם אכן לא סבר שיביאם אליו מבעוד יום, אם כן מה תועיל הפרשתו, הלא מכל מקום יהיה אסור להביא לו את הפירות משום הוצאה, אא"כ נאמר שיטלטלם אליו פחות פחות מד' אמות [והקה"י נקט בפשטות שמדובר במקום עירוב, והציע זאת כתשובה לשאלה מדוע לא חשש רבי ינאי שיביאם אליו משתחשך, ועל זה יישב שאפשר ולא היה שם עירוב וממילא ע"כ יביאם אליו קודם שיקדש היום].

"רבי מאיר

אריק תמה,

כיון שחששו

של רבי

ינאי היה

שמא יביא

לו האריס

את הפירות

בשבת ולכן

עישרם קודם,

אם כן האריס

שלא ידע

מהפרשתו

כיצד הביאם

בשבת

ולא חשש

למוקצה"

להנצחות והקדשות

נא לפנות למייל המערכת

המופיע בחזית הגליון